

**Pető Zoltán: Egy reakció „liberális” a XX. században. Erik von Kuehnelt-Leddihn
politikai filozófiája. – téziszüzet**

1. A kutatás előzményei, problémafelvetés: 2012-ben az ELTE BTK a történelem szakán megszerzett diplomamunkámban Edmund Burke-nek az 1789-es francia forradalom kritikájával foglalkozó műveit elemeztem. Szakdolgozatom egy későbbi kutatással kiegészülve könyv formájában jelent meg. (*Edmund Burke és kritikussai*. L’Harmattan Kiadó, Budapest, 2016.) A végzést követően, további kutatásaim szervesen vezettek a klasszikus liberalizmus és a konzervativizmus eszmetörténetének behatóbb vizsgálatához, kiegészülve művészetelméleti is átfogóbb filozófiai jellegű tanulmányokkal. Kuehnelt-Leddihnnel kapcsolatos kutatásaimat mintegy hét évvel ezelőtt kezdtem meg. Jelen disszertációmban, szándékom szerint a XX. század egyik kiemelkedő, ám mégis szinte ismeretlen politikai filozófusa, Erik von Kuehnelt-Leddihn gondolkodását vizsgálom, melyről megpróbálok „általános” képet nyújtani. Megvizsgálom, gondolkodása mennyiben illeszthető be a modernitás politikai filozófiai kritikáinak már ismert világába, és mi az, amiben esetleg a kuehnelt-leddihn-i gondolkodásmód „többet mondhat,” vagy bővítheti a témára való rálátásunkat. Dolgozatom célkitűzését úgy próbálom megvalósítani, hogy vizsgálat tárgyává teszem: mi lehetett a modernitással határozottan szembeforduló, katolikus politikai gondolkodó viszonya azokhoz a fő társadalomszervezési elvekhez, amelyek a 20. század folyamán feltűntek és eltűntek. Ezek a kérdések azért is tűnnek számomra izgalmasnak, mert Kuehnelt-Leddihn, élete során – melynek hossza éppen felöleli a mögöttünk lévő, egymásnak feszülő politikai eszmékben, társadalmi változásokban, soha nem látott háborúkban bővelkedő XX. századot, – nemcsak elemezte és kritizálta, hanem testközelbe is került e politikai eszméket megvalósítani igyekvő rezsimek többségével, világutazóként nem csak „íróasztal mellől” tapasztalhatta meg gyakorlati működésüket.

2. A követett módszertan: A források kezelését illetően, mivel Kuehnelt-Leddihn életművének rendszeres tudományos feldolgozása még nem történt meg, hivatkozásaimat elsősorban nem az alig létező másodlagos szakirodalomból, hanem magukból a szövegekből fogom meríteni. Annak a hatalmas anyagnak a minden részletre kiterjedő áttekintése, amelyet Kuehnelt-Leddihn hosszú és rendkívül termékeny élete során felhalmozott – ez 31 könyvből és több száz rövidebb írásból, esszéből, tárcából és újságcikkből áll, – reménytelen vállalkozás volna e dolgozat keretein belül. Céлом azonban nem Kuehnelt-Leddihn munkásságának historiográfiai vagy

forráskritikai áttekintése, hanem eszmevilágába való kritikus bevezetés. Igyekeztemet könnyíti, hogy Kuehnelt-Leddihn előszeretettel hasznosította újra érveit és megfogalmazásait, újra-írva és átfogalmazva őket, így ezek ismételten feltűnnek a legkülönbözőbb helyeken: a legfontosabb politikaelméleti témáit már írói működésének tulajdonképpeni kezdetén majdnem kész formában vetette fel és ezek, egészen 89 éves korában bekövetkezett haláláig, meglepő konzisztenciát mutatnak. Tekintve, hogy még nem létezik szakmai konszenzus arról, melyek tekinthetők Kuehnelt-Leddihn legfontosabb műveinek, dolgozatomban arra a néhány szövegre koncentrálok, amelyeket gondolati mélységük, az életműben betöltött központi helyzetük, Kuehnelt-Leddihn saját megjegyzései és sejthető szándékai, vagy a szerző eszmevilágát, filozófiai forrásait leginkább átfogó voltak miatt a legfontosabbaknak ítélem. Ezen művek címei: *The Menace of the Herd* (Francis Stuart Campbell álnéven), (1943), a *Liberty or Equality* (1952), a *The Timeless Christian*, (1969), a *Leftism, From de Sade and Marx to Hitler and Marcuse* (1974) és a *Die recht gestellten Weichen – Irrwege, Abwege, Auswege* (1989)/*Konservative Weltsicht als Chance – Entlarvung von Mythen und Klischees* (2010)

Az angol nyelven elérhető legfontosabb könyvek és cikkek mellett hivatkozni fogok még könyvekre, folyóiratcikkekre, tanulmányokra, esszékre, amelyek jelen idő szerint csak német nyelven olvashatóak. Mivel céljaim szerint nem biográfiát írok, az említett műveket nem kronologikus sorrendben fogom elemezni, hanem annak függvényében hivatkozok rájuk, amennyiben szerintem megvilágítják a szerző gondolkodásának karakterét, íveit és hátterét. Célom, hogy ne szakadjanak el túlzottan a szövegektől, miközben szándékaim szerint megvilágítom ezek sajátos helyét a politikai gondolkodás XX. századi alakulásának tágabb kontextusában is.

A dolgozat formáját tekintve, a szerző írói felfogásának, legfontosabb témáinak, gondolkodása filozófiai és teológiai forrásainak bemutatását követően, egymást követő fejezetekben elemzem hogyan értékelte a konzervativizmust és a liberalizmust, a kommunizmust, a nemzetiszocializmust és a fasizmust. Ezután egy hosszabb fejezetben vizsgálom egyik legfontosabb témáját, a modernitás meghatározó politikai ideológiájához, társadalomszervezési módjához és államformájához, a demokráciához való sajátos és kritikus viszonyát, majd rövidebben foglalkozom a monarchikus államforma apológiájára tett kísérletével. A dolgozatot hosszabb konklúzió zárja, amelyben a szerző által felvetett dilemmákat, problémákat, ellentmondásokat, hatását, gondolkodásának egészéből levonható politikai filozófiai tanulságokat, következtetéseket elemzem. Ezt követően megadom a szerző bővebb életrajzi vázlatát is.

A „Kuehnelt-Leddihn jellegzetes témái” című fejezet több egységből áll: először elemzés tárgyává teszem a szerző általános antropológiáját és a művekből leszűrhető történelemfilozófiai vonatkozású elgondolásait, majd megvizsgálom, Kuehnelt-Leddihn mit értett „egyenlőségen” és miért kritizálta. Ezt követően a jobboldaliság és a baloldaliság viszonyát elemzem, majd a fejezet következő részében a szerzőt a konzervatív politikai gondolkodásra jellemző „utópiaellenes” vonulatba sorolom, majd bemutatom sajátos utópia-értelmezését, miközben igyekszem megvilágítani, hogyan gondolkodott az ideológiáról. Ezt követően a teológia és a politika összefüggéseit elemzem.

A „Konzervativizmus és liberalizmus” című fejezetben először bemutatom Kuehnelt-Leddihn konzervativizmushoz fűződő viszonyát. Megállapítom, hogy hosszú írói-gondolkodói pályája folyamán egy számos eszmei forrásból táplálkozó, mégis egyedülálló pozíciót alakított ki, éppúgy merítve a német gyökerű konzervativizmus, (ezen belül az ú.n. „konzervatív forradalom”) gondolkodásának forrásaiból, mint az amerikai „alapító atyák” gondolatvilágából. Liberalizmusának vonatkozásában, közvetlen eszmei elődeinek számbavétele után emellett érvelek, hogy a liberalizmus-változat, melynek védelmében Kuehnelt-Leddihn felszólalt, nagyon is eltér az általánosan magukat liberálisnak nevező szerzőkétől és politikai filozófiai irányvonalakétól, nem is beszélve ennek a kifejezésnek a „köznyelvi” jelentéséről, emellett pedig maga sem mentes a paradoxonoktól.

A „totalitarizmus kritikája” című fejezetben Kuehnelt-Leddihn nagy ívű téziseivel foglalkozom a modern totalitárius rendszerek kapcsán: a kommunizmus, a német nemzetiszocializmus (és részben az olasz fasizmus) genezisével és természetével kapcsolatosan. Érvelésem szerint, habár Kuehnelt-Leddihn értelmezése, sok esetben lényeges és valós jelenségekre reflektál, számos kérdést, amely e politikai valóságok kapcsán felmerülhet, mégis megválaszolatlanul, vagy homályban hagy.

„A demokrácia kritikája” című fejezetben emellett érvelek, hogy Kuehnelt-Leddihn politikai fogalmakról való gondolkodása nagyon sok esetben a demokrácia jelenségéből indult ki és ide is tért vissza. Mivel az utóbbi közel egy évszázad politikai gondolkozásában – éppúgy, mint a gyakorlati politikában, a médiákban, az oktatásban, vagy a közvéleményt meghatározó egyéb fórumokon a demokráciát olyan gyakran ábrázolták a zsarnoksággal szemben a legjobb, sőt, egyetlen orvossággként, hogy az „antidemokratikus” gondolatokat szinte automatikusan rokonítjuk a szabadságellenességgel, zsarnoksággal, sőt a – közelebbről gyakran nem meghatározott – „totalitarizmussal” a demokrácia kritikája merész vállalkozásnak tűnik.

Érvelésem szerint, Kuehnelt-Leddihn demokráciával kapcsolatos elemzéseiben talán éppen az lehet legfigyelemreméltóbb, hogy rávilágít egy ősi aggodalom lehetséges indoklására, amelyet a középkori és az antik politikai gondolkodás a „többség zsarnokságával” szemben táplált.

A „monarchia védelmében” című fejezetben megvizsgálom, hogy miféle politikai válaszokat keresett szerzőnk a modern demokrácia által felvetett kérdésekre. A politikatudomány jobbára egyetért abba, hogy, habár a demokrácia gyengeségeiről és ellentmondásairól lehetséges a vita, nagyon nehéz volna elképzelni egy másfajta politikai rendszert a modernitás vonatkozásában. Állításom szerint Kuehnelt-Leddihn demokráciakritikáját érdemes mintegy „összeolvasni” monarchia-igenlésével: a demokráciának Kuehnelt-Leddihn számára a monarchia a határozott alternatívája. Itt persze azonnal jelentkezik két újabb kérdés: az egyik arra vonatkozik, hogy ez az alternatíva a jelenkorban mennyire lehet realiztikusan felvethető, a másik pedig arra, hogy a monarchia mellett lehetséges-e meggyőző és racionális érveket találni.

A „Konklúzió – Kuehnelt-Leddihn és a modern politikai filozófia” című fejezetben megállapítom, hogy a radikális és Kuehnelt-Leddihn által hiteles katolikus-keresztény alapállásként értékelt nézőpont, ahonnan az eszmetörténet és a politikai filozófia jelenségeit elemezte, végső soron milyen koherenciaproblémákkal bír, és milyen tanulságokkal szolgálhat számunkra. Röviden összevetem más modernitás-kritikus XX. századi politikai gondolkodókkal (Molnár Tamás, Eric Voegelin, Leo Strauss). Kitérek az „arisztokratikus gondolkodás” által felvetett problémákra, a kereszténység és a modernitás sokrétű és paradox kapcsolatára, majd megpróbálom érzékeltetni, miért lehetnek relevánsak Kuehnelt-Leddihn kérdésfeltevései a mai politikatudomány számára is.

3. Új eredmények: A szerző legfőbb érdeme véleményem szerint mindenekelőtt abban áll, hogy képes volt olyan kérdésfeltevéseket megfogalmazni, amelyek racionális végiggondolása a nyitott olvasóban képes megszüntetni az illúziót, hogy jelenkori világunk, annak jellegzetes politikai strukturáival együtt „minden lehetséges világok legjobbika.” Különösen kiviláglik mindez demokráciakritikája kapcsán – amelyet életműve legerősebb és legjobban kifejtett motívumaként értékelhetünk.

Megállapításom szerint, Kuehnelt-Leddihn tanulmányozása – még akkor is, ha valaki kifogásolja módszerét, vagy nem ért egyet konklúzióinak többségével – mindenekelőtt rávilágíthat, elsősorban nem a kérdésfeltevésekre adott válaszaival, hanem magukkal a

kérdésfeltevésekkel kapcsolatos. Ahogyan Láncki András is megjegyzi, a modernitásban, különösen a 19. és 20. században, a pozitivisták szellemű tudománysszemlélet előretörése miatt általánosságban a filozófia, és különösen a politikai filozófia válságáról beszélhetünk. A klasszikus politikai filozófia kérdésfeltevéseit a XX. század politikaelmélete, a modern politikatudomány és politológia megkérdőjelezte, tudománytalannak, „szubjektívnek” bélyegezte. Az új megközelítés ugyanis már nem az igazságos rend megtalálását, vagyis az erkölcs és morálfilozófia alkalmazását kereste a politika területén. A „dolgok természetének” kutatása helyett a politikatudomány célja egyre inkább a politikai cselekvés és folyamat jellegzetességének pragmatikus megragadása lett. Azonban, ahogyan Leo Strauss is írja, a klasszikus politikai gondolkodáshoz való visszatérés szükségszerű, mert „a politikai filozófia a politikatudomány elsődleges formája, mert a politikai dolgok józan ész alapján való megértése minden mást megelőz.”

Kuehnelt-Leddihn szándékaiban, meglátásom szerint ehhez a „józan ész alapján való megértéshez” szeretett volna visszatérni.; Straussal együtt természetesen ő sem látva úgy, hogy a klasszikus politikai filozófia pusztán „kultúrtörténeti érdekesség” volna tudományos érték híján. Határozottan amellet foglalt állást, hogy a politikai filozófia, a *politikum* fogalma és természete összefügg az emberi természetre, a léte, létezőre és a transzcendenciára vonatkozó filozófiai rákérdezéssel. El szeretne volna kerülni a „technokrata” és redukcionista hozzáállást, mely pusztán a technikai alkalmazások hogyanjában érdekelt, anélkül, hogy a „politikai problémát” egyszer s mindenkorra megoldottnak tekintve kizárólag a politikai filozófia reszortkérdéseire irányuljon.

Megállapítom, hogy a szerző munkásságának egésze egy olyan kérdés megfogalmazása felé mutat, amelynek feltevését véleményem szerint egyetlen politikai filozófus – de egyetlen politikai iránt érdeklődő laikus sem halasztgathatja sokáig, ha szeretne a modern világ politikai viszonyairól és problémáiról, és egyben a politikai gondolkodás történetéről is józan, kiegyensúlyozott képet kapni. Ez a kérdés mindenekelőtt a filozófia eredendő kezdetére és kiindulópontjára, a szókratészi-arisztotelészi „csodálkozásra” vonatkozik: a radikális „újrákérdezés” ugyanis a filozófus szempontjából mindig aktuális, még akkor is, ha egy adott világhállapot általában igyekszik a kérdezőt és a kérdéseket is elhallgattatni.

4. A témában végzett publikációs tevékenység

Idejétmúlt-e a klasszikus államforma tan? A demokrácia, a diktatúra és a monarchia politikája. Tanulmány. In: Pánczél Hegedűs János (szerk.) *Miles Christi Évkönyv MMXIII.* Templárius Alapítvány. (2013), 181-205.

Katolicizmus és modernitáskritika Erik von Kuehnelt-Leddihn politikai gondolkodásában. Tanulmány. In: Ekert Mária; Molnár Attila Károly (szerk.) *Teremtés - politika és művészet,* Budapest, Magyarország : Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Molnár Tamás Kutató Központ, 2015. 103-116.

A józanság politikája. Egedy Gergely az amerikai konzervatív gondolkodásról. Recenzió. *Politikatudományi szemle,* 24. évf. 3. szám. 155-161.

Arisztokratikus liberalizmus: Erik von Kuehnelt-Leddihn politikai gondolkodásáról. In: Ekert Mária; Molnár Attila Károly (szerk.) *Eszme és történet,* Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2014. 157-170.

The devastating rule of uniformity. Utopias in Kuehnelt-Leddihn's political thought. Tanulmány. In: *Conservative Critics of Political Utopia.* L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2020. Szerk. Botos Máté. 127-145.